

нев. — В кн.: Новые памятники древней и средневековой художественной культуры. Киев, 1982, с. 104—115.

²⁷ *Dellon M., Chadwick N.* Ze swiata Keltów. — Warszawa, 1975, rys. 5.

²⁸ *Filip J.* Keltově ve střední Europe. — Praha, 1956, s. 492.

²⁹ *Ibid.*, s. 145.

³⁰ *Jahn M.* Die Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung. — *Mannus Bibl.*, 1921, N 21, S. 41—42, rys. 46.

³¹ *Liana T.* Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim. — *WA*, 1970, t. 35, z. 4, s. 450—451.

³² *Smiszko M.* Kultury wczesnego okresu..., tabl. V, 1.

³³ *Jahn M.* Die Bewaffung der Germanen in älteren Eizenzeit, S. 169—170.

³⁴ *Jamka R.* Cmentarzysko w Kopkach na tle okresu rzymskiego w Małopolsce Zachodniej. — *PA*, 1934, t. 5, z. 1, s. 42, grob 24.

³⁵ *Marciniak J.* Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolatęńskiego..., s. 147—148.

³⁶ *Dąbrowska T.* Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu pow. Węgrow, tabl. XXVIII, 18; XL, 13.

³⁷ *Okulicz J.* Cmentarzysko z okresu późnolatęńskiego i rzymskiego..., rys. 41, b.

³⁸ *Wolągtewiczowie M. i R.* Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu naszej ery. — *Mater. zachodnio-pomorskie*, 1963, t. 9, s. 49, rys. 2.

³⁹ *Liana T.* Chronologia względna kultury przeworskiej..., s. 441.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 441.

⁴¹ *Filip J.* Keltově ve střední Europe, s. 25, rys. 4; s. 93, rys. 27; s. 151, rys. 47, 6.

⁴² *Dąbrowska T.* Wschodnia granica kultury przeworskiej..., s. 159.

⁴³ *Liana T.* Chronologia względna kultury przeworskiej..., s. 454.

⁴⁴ *Hadaczek K.* Album przedmiotów wydobytych w grobach cmentarzyska ciałopalnego koło Przeworska. Teka konserwatorska. — *Lwów*, 1909, t. 2, tabl. IV.

⁴⁵ *Smiszko M.* Kultury wczesnego okresu..., s. 106.

⁴⁶ *Liana T.* Chronologia względna kultury przeworskiej..., s. 447.

⁴⁷ *Dąbrowska T.* Cmentarzysko kultury przeworskiej..., tabl. LIII.

⁴⁸ *Kossak G.* Frühe römische Fibeln aus den Alpenvorland und ihre Bedeutung für die germanischen kulturverhältnisse. — In: *Aus Bauerns Frühzeit*. München, 1962, S. 128; *Liana T.* Chronologia..., s. 441.

⁴⁹ *Liana T.* Chronologia względna kultury przeworskiej..., s. 450—451.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 454.

С. О. СКОРИЙ

Про місце виготовлення предметів озброєння з Віташківського комплексу

Комплекс речей скіфського типу, виявлений у 1882 р. у Феттерсфельде (сучасне Віташково, район Губина, воеводство Зелена Гура, Західна Польща¹), привернув увагу зарубіжних дослідників до скіфської старовини на заході. Свідченням цього є широке коло присвяченої їй літератури².

Віташківський комплекс складався з 22 (або 23) предметів³, виготовлених або покритих золотом: прикраси (кручена і гладенька гривни, браслет, сережки, підвіски), предмети озброєння тощо.

До сьогодні знахідка з Віташково є найзахіднішим пунктом виявлення значного скупчення речей скіфського типу та території Середньої Європи.

Якщо при датуванні віташківського комплексу у більшості дослідників (В. Гінтерс, К. Шефольд, З. Буковський, Г. І. Мелюкова, Н. А. Онайко)⁴ немає суттєвих розходжень (кінець VI — початок V ст. до н. е.), то в питанні щодо історичної інтерпретації комплексу, функціонального призначення деяких предметів, місця виготовлення виробів, існує ряд діаметрально протилежних думок.

Нижче ми наведемо деякі міркування щодо місця виготовлення предметів озброєння, що входять до комплексу: короткого меча (або швидше — кинджала) у золотих піхвах з руків'ям, вкритих золотом; золотої нащитної бляхи у вигляді риби; золотої панцирної прикраси, що являє собою комбінацію з п'яти кіл (чотирьох великих, прикрашених сценами з життя тварин, одного — маленького) (рис. 1, 1, 2, 2, 1).

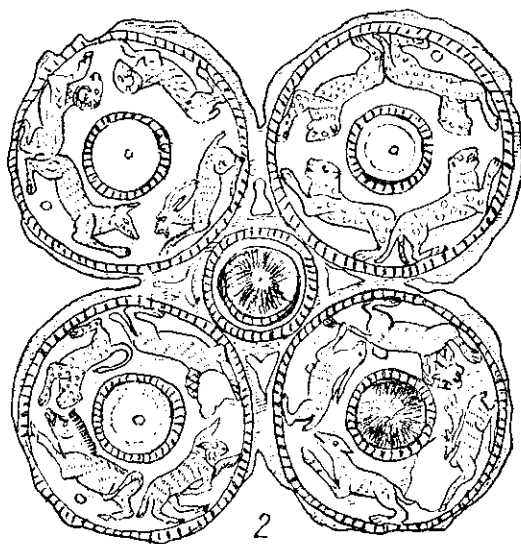
І без детального аналізу цих виробів добре простежуються їх

спільні ознаки: стилістичні особливості, ідентичне коло тварин, техніка виготовлення. Це дає можливість вважати їх виробами з одного регіону, можливо, виготовлених в одному центрі, що справедливо відмічається рядом авторів⁵.

Про можливе місце виготовлення предметів озброєння з Віташково написано багато, особливо про піхви меча. Місце виготовлення піхов

1

2

Рис. 1. Речі з Віташкове:

1 — нащитна бляха; 2 — панцирна бляха.

меча, визначене авторами, правомірно поширити й на приналежності військового обладунку — золоті бляхи.

З приводу виготовлення піхов існують дві точки зору. За однією (А. Фуртвенглер, Н. Феттих, А. А. Іессен, Н. А. Онайко) — піхви виготовлено в манері іонійського мистецтва, що нібито є свідченням їх виготовлення в одній з грецьких майстерень Північного Причорномор'я. При цьому деякі дослідники припускали, що центр виробництва — західна частина Північного Причорномор'я, ймовірніше всього, Ольвія⁶, інші — Боспор⁷.

За думкою Г. І. Мелюкової, піхви виготовлено в одному з міст Західного Причорномор'я⁸. Г. І. Мелюкова піддала сумніву висновок щодо північнопричорноморського виготовлення обклашки піхов віташківського меча, підкресливши, що у Північному Причорномор'ї вироби з подібною орнаментациєю відсутні. Правда, додаткових аргументів на користь західнопричорноморського виробництва піхов наведено не було.

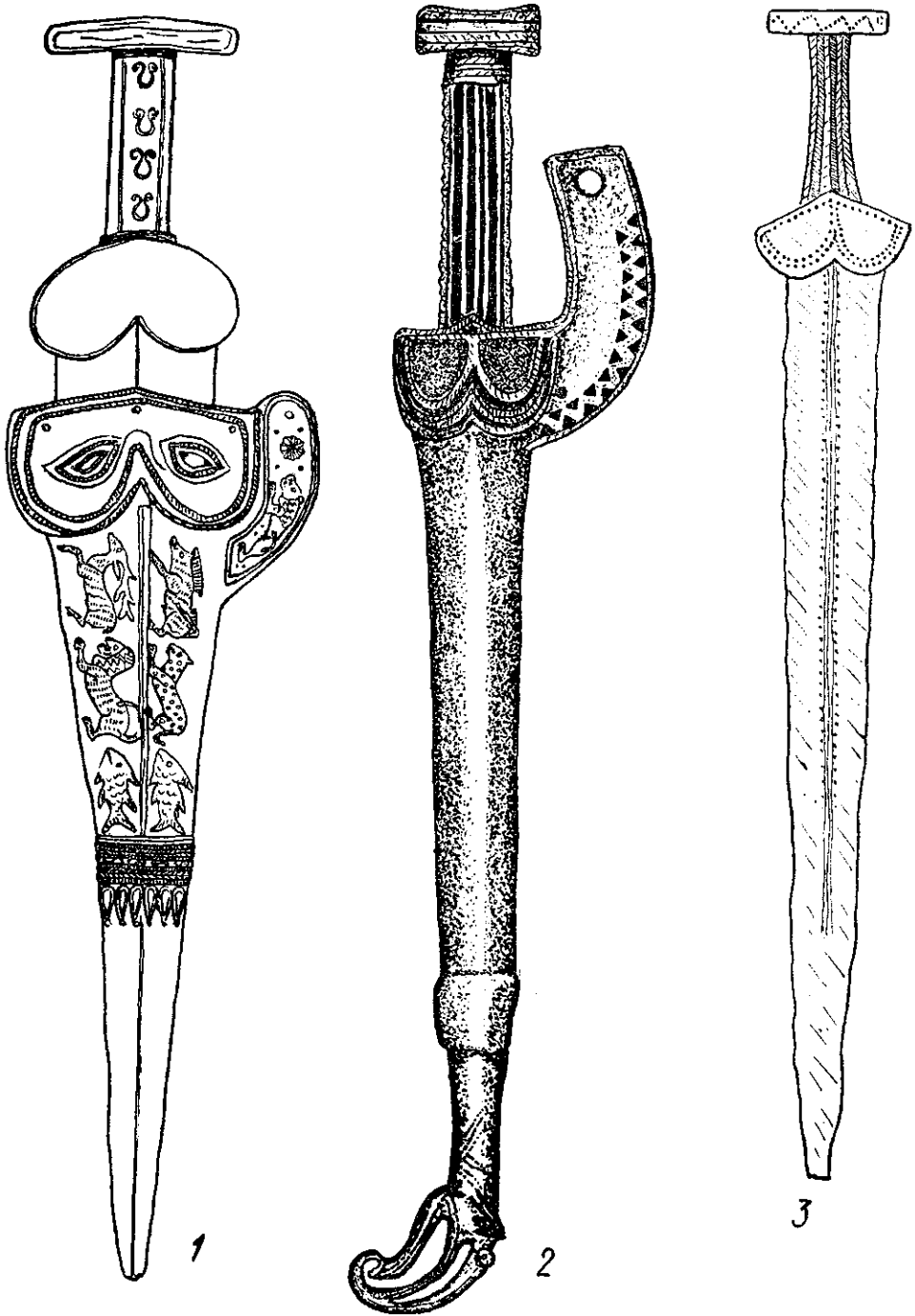

Рис. 2. Мечі та кинджал скіфського типу:
 1 — Віташкове; 2 — Фірмініш; 3 — Феріджеле.

Нещодавно З. Буковський знову намагався обґрунтувати причорноморське походження віташківської зброї (втім, як і більшість знахідок комплексу)⁹. Орієнтуючись на думку Н. А. Онайко, він звернув увагу на нібито існуючу близькість орнаменталі віташківських виробів і куль-обського оленя¹⁰. Насправді порівняльний аналіз вказаних знахідок не виявляє істотних спільних рис, які могли б бути основою для такого відповідального висновку.

Нові матеріали, виявлені на території Західної Європи дають можливість, на нашу думку, ґрунтовніше говорити про виготовлення

предметів озброєння з віташківського комплексу за межами Північного Причорномор'я. В гальштато-фракійському могильнику в Феріджелі (Олтеїя), дослідженому А. Вульпе, виявлено меч скіфського типу (друга половина VI ст. до н. е.) з метеликоподібним перехрестям, оконтуреним з обох боків лініями крапкового орнаменту¹¹ (рис. 2, 3). Орнаментальна схема дуже близька до схеми на отворі піхов віташківського меча. Відмінності незначні, переважно у техніці виконання. Феріджелський меч, безсумнівно, місцевого виготовлення і є фракійським наслідуванням скіфським зразкам¹².

Цікаву аналогію дає і бронзовий кинджал, знайдений у Фірмініші (Трансильванія)¹³ (рис. 2, 2). Отвір бронзових піхов, як і у віташківських, оздоблено «мотузковим» орнаментом за тією самою схемою. З точки зору походження кинджал з Фірмініша — складний синкретичний виріб, який складається з кількох генетичних компонентів. Проте наявність на його руків'ї та частині піхов характерного геометричного гальштатського орнаменту безсумнівно свідчить про його місцеве виробництво. Датують фірмінішський кинджал VI ст. до н. е.¹⁴. Слід підкреслити, що мечі з подібною схемою декору перехрестя (чи отвору піхов) в Скіфії невідомі.

Щодо панцирної бляхи, то вона не має аналогії серед предметів торевтики Північного Причорномор'я. З. Буковський вважає, що кола з ковпачками, які складають комбінацію з п'яти кіл, не що інше як імітація щитів з умбонами¹⁵. Відомо, що подібний тип щитів у Північному Причорномор'ї не використовувався¹⁶, хоча щити з умбонами є характерним видом обладунку гальштато-фракійського світу.

Таким чином, предмети озброєння з Віташково різняться від північнопричорноморських виробів, але їм властиві аналогії серед знахідок гальштато-фракійських пам'яток Західного Причорномор'я. Сказане дозволяє бачити в них наслідування північнопричорноморським моделям, виконаним у західних художніх традиціях.

С. А. СКОРЬЯ

О месте изготовления предметов вооружения из виташковского комплекса

Резюме

Статья посвящена вопросу о месте изготовления предметов вооружения из виташковского комплекса (конец VI — начало V вв. до н. э). относящегося к числу наиболее выдающихся памятников скифского типа на западе.

Привлекая в качестве аналогий новые находки оружия скифского типа бесспорно местного производства с территории Средней Европы, автор, вслед за А. И. Мелюковой, считает местом изготовления виташковского вооружения не Северное Причерноморье, а Западное.

¹ Furtwängler A. Der Goldfund von Vetersfelde. Drei- und vierzigste Program zur Wincelmanns Feste der archeologischen Gessellschaft zu Berlin. — Berlin, 1883. — 54 s.; Furtwängler A. Der Goldfund von Vetersfelde. — In: Kleine Schriften. München, 1912, Bd. 1, s. 469—516.

² Bukowski Z. The Scythian influence in the area of Lusatian culture. — Wrocław, 1977, p. 138—139.

³ Відомо лише 14 предметів, що зберігаються в Західному Берліні (Staatliche Museen. Antikenabteilung).

⁴ Ginters W. Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland. — Berlin, 1928, S. 17; Schefold K. Der skythische Tierstil in Südrussland. — ESA, 1938, N 12, S. 8, 14, 36, 62; Bukowski Z. The Scythian..., p. 152; Мелюкова А. И. Вооружение скифов. — САИ, 1964, ДІ—4, с. 49; Онайко Н. А. О центрах производства золотых обкладок ножен и рукояток ранних скифских мечей, найденных в Причерноморье. — В кн.: Культура античного мира, М., 1966, с. 160.

⁵ Bothmer D. The Vetersfelde find. — In: From the Lands of Scythians. New York, 1975, p. 155; Bukowski Z. The Scythian..., p. 197.

⁶ Furtwängler A. Der Goldfund..., s. 51—52; Ginters W. Das Schwert..., s. 18; Fettich N. Der skythische Fund von Gartschinowo. — AH, 1934, N 15, s. 54—56; Нессен А. А. Греческая колонизация Северного Причерноморья, — Л., 1947, с. 84.

⁷ Онайко Н. А. О центрах производства золотых обкладок..., с. 172—173.

⁸ Мелюкова А. И. Вооружение скифов, с. 61—63.

⁹ Bukowski Z. The Scythian..., p. 152.

¹⁰ Онайко Н. А. Античный импорт в Приднепровье и Побужье в VII—V вв. до н. е. — САИ, 1967, Д1-4. с. 21.

¹¹ Vulpe A. Necropola hallstattiană de la Ferigile. — București, 1967, pl. XV, 2.

¹² Там же, р. 195.

¹³ Matei A. V. Akinakes-ul de bronz de la Firminis. — AMN, 1977, N 14, pl. 1, 1; 2; 1; Matei A. V. Der Bronze-akinakes von Firminis. — Dacia. MS, 1978, N 22, S. 110. Abb. 3, 1—3.

¹⁴ Matei A. V. Akinakes-ul..., p. 70; Matei A. V. Der Bronze-akinakes..., S. 113; Vasilev V. Pumnalelel akinakes din Transilvania. — AMN, 1979, N 16, p. 31—32; Vasiliev V. Scitii egatirsi pe teritoriul Romanei. — Cluj-Napoca, 1980, p. 85, 89.

¹⁵ Bukowski Z. The Scythian..., p. 135.

¹⁶ Мелюкова А. И. Вооружение скифов, с. 78; Черненко Е. В. Скифский доспех. — Киев, 1968, с. 99—111.

Г. П. ЗІНЕВИЧ

Антропологічні дослідження медвинських курганів ранньоскіфського періоду

У 1973 р. у лісостеповій частині України, на високому березі р. Хороброї, недалеко від с. Медвина Богуславського району Київської області скіфською експедицією Інституту археології АН УРСР досліджувався курганний могильник ранньоскіфського часу¹.

Могильник, що складався з трьох курганних груп, розташовувався на нерівній, перерізаний балками та байраками місцевості, що має назву Горчаковий ліс. Було розкопано 11 курганів. Переважали невеликі кургани з низькими земляними насипами висотою від 20 см до 1,5 м, діаметром від 6 до 20 м. Під центром курганів знаходились поховальні ями прямокутної або округлої форми з дерев'яним перекриттям поперек могильної ями. В курганах майже всі поховання були з одним або з кількома небіжчиками.

Поховані лежали витягнуто на спині, з випростаними вздовж тулуба руками і з орієнтацією на північний захід. Більшість поховань з інвентарем. У жіночих похованнях траплялися бронзові браслети з розімкнутими кінцями, скроневі кільця, намисто з халцедону, бурштину, гірського кришталю, глиняні біконічні пряслиця. Чоловічі поховання супроводжувалися залишками дерев'яних колчанів з бронзовими тригранними наконечниками стріл, залізними наконечниками списів, ножами. В чоловічих та жіночих похованнях наявна ліпна, нелощена кераміка: черпаки, прикрашені проколами, наліпним валиком. У деяких могилах зустрічалися залишки напутньої їжі — кістки тварин. Деякі кургани пограбовано ще в давнину, тому інколи кістки померлих зрушено з місця, розкидано, перемішано.

Всього розкопано 19 поховань. Більшість палеоантропологічного матеріалу непоганої збереженості, хоча в окремих курганах збереглися лише фрагменти черепів та довгих кісток, з яких майже неможливо визначити статеву належність померлого. Кілька черепів потребували значної реставраційної роботи, що було проведено в лабораторії Інституту археології АН УРСР². Статевий диморфізм на черепах визначався достатньо чітко. В курганах поховано 13 чоловіків і 6 жінок. Дитячих поховань не виявлено. Співвідношення померлих за віком розподілялося таким чином: 6 чоловік померло в 45—55 років, 10 — до 40 літ, а 3 поховання належало літнім людям. Проведено виміри лише семи чоловічих і трьох жіночих черепів. Із-за посередньої збереженості довгих кісток небіжчиків промірено незначну їх кількість.

Трубчасті кістки кінцівок збереглися лише у 15 випадках (8 чоловічих та 5 жіночих кістяків). У деяких кістяків збереглися лише дві або три довгих кістки (ноги або руки).

При визначенні довжини тіла померлого користувалися таблицями Манувруе, а також середніми розмірами з формул Троттер і Глезер. Зріст чоловіків за формулою Манувруе дорівнює 167,0, за форму-